

Мельниченко О.В.,

доцент кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук, доцент
e-mail.melnychenko@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-5297-9551

ПЕДАГОГІКА ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО КОМПЕТЕНТІСНОГО ФАХІВЦЯ

У статті висвітлено розвиток освіти підприємництва як складової формування сучасного компетентнісного фахівця. Розглянуто риси підприємницької компетентності, сенс підприємницької ініціативи та сучасну модель підприємця, що базується на платформі інтелектуального підприємництва й містить діалектичний взаємозв'язок соціальної, приватної та власної користі; формування сучасної екосистеми підприємництва. Досліджено специфіку навчального процесу з «Педагогіки підприємництва» та комплекс методів, що застосовуються під час навчання. Автор аналізує значення розвитку підприємницької ініціативи як загальної освіти для всього населення, підкреслює, що виховання підприємницької ініціативи у сучасному сенсі можна розуміти, з одного боку, як загальне виховання, а з другого, як додаток до професійної освіти, що надає можливість займатися приватним підприємництвом. Розкрито практичні підходи та засоби формування підприємницької ініціативи.

Ключові слова: педагогіка підприємництва, підприємницька ініціатива, підприємницька освіта, підприємницьке мислення, підприємницький дух.

© Мельниченко О.В., 2019

Вступ. Соціальним викликом до розвитку «Педагогіки підприємництва» сьогодні є виховання ініціативної особистості, яка відрізняється певною свідомістю, здатністю до критичного мислення та ризику й водночас спирається у своїй діяльності на систему цінностей, є людиною відповідальною та моральною. Саме завдяки педагогічним методам та інструментарію формується сучасна платформа інтелектуального підприємництва. В основі останньої міститься діалектичний взаємозв'язок соціальної, приватної та власної користі, а також розвиток сучасної екосистеми підприємництва. Саме дотримання цього балансу та формування нового бізнес-середовища є запорукою розвитку сучасного демократичного успішного суспільства в Україні.

Як демонструє світовий досвід, підприємницька компетентність може розвиватися у будь-якій професійній сфері та на будь-якій посаді й позиції. Вона має бути міцно пов'язана з економічною і фінансовою грамотністю людини. Крім того, підприємницька компетентність містить у собі яскраво виражені соціальний, педагогічний та змістовний аспекти.

Рисами підприємницької компетентності є: орієнтація на ефективність своєї діяльності та успіх; самовпевненість і самодовіра; витримка та високий рівень самоконтролю, вміння вирішувати проблеми креативно й нестандартно; здат-

ність до ризиків; систематичне планування своєї діяльності тощо.

У європейській літературі підприємницька компетентність містить підприємницький дух, підприємницький підхід, підприємницьку грамотність, показники ефективності підприємництва тощо.

Отже, перед нами постає завдання створити таку педагогічну систему, мета якої полягала б у формуванні екосистеми підприємництва, інтелектуального середовища підприємництва та розвитку підприємницької ініціативи особистості.

Дидактична система такої педагогіки повинна містити такі компоненти: виховна ціль, програма навчання, дидактичні підходи, форми та методи навчання, діагностика оцінювання, критерії сформованості тощо. Зміст навчального процесу з «Педагогіки підприємництва» відрізняється наступними характеристиками: спрямованістю викладача на формування підприємницької ініціативи; знанням предмета; знанням особливостей підходів до методів викладання та діагностики навчання.

Мета статті. На основі аналізу європейського досвіду щодо формування підприємницького духу та ініціативи визначити риси педагогічної системи, що спрямована на розвиток екосистеми підприємництва в українському суспільстві, виховання за рахунок педагогічних принципів та методів «інтелектуального підприємця», який

у своїй діяльності дотримується гармонійного балансу суспільної та власної користі, розвиток підприємницької ініціативи особистості незалежно від професії та сфери зайнятості.

Зарубіжні науковці, що займаються питаннями створення педагогічної та дидактичної системи розвитку підприємницької ініціативи, серед основних її складових зазначають такі: виховні цілі, зміст освіти, підготовка викладачів, дидактична складова тощо. На їхню думку, такі системи можуть бути «розумними» (у тому сенсі, що вони досягають певної мети, цілі) та «ефективними» (коли для досягнення цілі було зроблено певні витрати, пропорційні стосовно отриманих результатів). Досягти такої розумності та ефективності педагогічної системи можна за умови, якщо вона діятиме за всіма необхідними функціями (Liñán F., Chen Y.-W., July 2006).

Європейський досвід підприємницької освіти. Досвід розвитку підприємництва та підприємницької ініціативи в Європі свідчить про те, що основним поштовхом у цьому напрямі стало включення до освітніх шкільних програм основ підприємництва. Крім того, викладання цієї дисципліни здійснювалося завдяки новим інтерактивним практичним методам (наприклад, через шкільні клуби молодих підприємців). Саме це дало змогу сформувати підприємницький дух та ініціативу в молодих людей віком 10–17 років.

На рис. 1. розглянуто сенс підприємницької ініціативи згідно з європейським досвідом, який містить такі складові: знання, навички та певні відносини. Ці положення стали основою для формування характеристики підприємницької компетентності в європейському середовищі.

Рис. 1. Сенс підприємницької ініціативи.
(List of indicators of entrepreneurial determinants, 2015, Paris)

Характеристику підприємницької компетентності вміщено у Європейських документах щодо розвитку підприємницької ініціативи особистості, зокрема у поняттях «екосистема підприємництва», «інтелігентне підприємництво», «дух підприємництва», «інтелігентне підприємництво та користь» тощо. Аналіз цих документів свідчить про те, що підприємницька компетентність має яскраво виражений соціальний аспект та певні властивості, а саме: орієнтація на успіх та амбіції (самовпевненість і самодовіра), витримка, високий рівень внутрішнього самоконтролю (незалежність), орієнтація на цілі, творчість, працьовитість. До цього переліку слід додати ще й важливі вміння: креативно вирішувати проблеми; стратегічне бачення розвитку проектів тощо. Крім того, справжній підприємець характеризується такими рисами в організації справи, як неформальність, порядність, довіра, прозорість тощо.

Якісна характеристика сформованих властивостей підприємця, його основні вміння та навички висвітлено в моделі підприємця (табл. 1) (Malach J., 2015, p. 133–134).

Під час педагогічного процесу виховання та формування підприємця, розвитку підприємницької ініціативи фахівці з цієї галузі спираються на таке: виховання радості від навчання та здобуття нових знань; навчання, що пов'язане з реальним життям, а не відірване від нього; формування мотивації до праці та спілкування; визначення ролі або ролей, які молодь обирає для себе у житті.

Одним із основних методів розвитку підприємницької ініціативи спеціалісти та педагоги вважають системний метод. Він розкриває діалектичний взаємозв'язок між розвитком підприємницької ініціативи, ключової ролі державної влади всіх рівнів (загальнонаціональної, локальної, місцевої) та виробничих інститутів і підприємницького сектора у створенні «підприємницької екосистеми». Саме завдяки взаємодії цих компонентів відбувається системне формування нового підприємницького та соціального середовища. Таким чином, можемо дійти висновку про те, що системний підхід допомагає досягненню цілей як на міжнародному, національному, регіональному, локальному, так і на індивідуальному, особистісному рівнях.

Як зазначають спеціалісти з формування підприємницької ініціативи, важливою особливістю навчально-педагогічного процесу є постійна взаємодія викладача та студента, вільне висловлювання думок, інтеракція, практичний зміст та практико-орієнтований характер занять. Навчання з «Педагогіки підприємництва» відбувається через сумісну діяльність і працю викладача та студентів, формування креативного мислення і навичок прийняття рішень, проектне навчання, e-learning, симуляцію практичної діяльності, педагогічну драматизацію тощо.

Модель підприємця

Особистісні компетентності	Поведінкові компетентності	Менеджерські компетентності
<ul style="list-style-type: none"> — Самодовіра; — самовпевненість; — самооцінка; — вміння діяти в разі неуспіху; — толерантність; — самоконтроль; — висока якість діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> — Ініціативність; — орієнтація на консенсус; — витримка; — спрямованість на розвиток; — потреба в незалежності, автономія; — здатність до ризику; — енергійність; — здатність до інновацій; — здатність до креативності та творчості 	<ul style="list-style-type: none"> — Систематичне планування діяльності; — вміння вирішувати проблеми; — визначення цілей; — комунікативні навички; — технічні навички; — соціальні навички

У науковій зарубіжній літературі висвітлено специфіку педагогічного процесу з курсу «Педагогіка підприємництва». Це зокрема: 1) орієнтація студентів на викладача (студент навчається у того, хто знає, як це робити та вміє це робити, тобто має підприємницький досвід); 2) наявність певної педагогічної стратегії навчання; 3) необхідність вимірювання індивідуальних знань з різних аспектів підприємництва; 4) знання методів у галузі педагогіки, андрагогіки, психології, що посилюють розвиток підприємницької ініціативи.

Крім того, виховання підприємницької ініціативи за допомогою педагогічних методів має свої особливості: навчання спрямовується на будь-якого студента незалежно від його віку, спеціалізації або статі; навчання адаптоване до віку слухачів (у Європейському Союзі «Педагогіка підприємництва» викладається не тільки у закладах вищої освіти, а й у середній школі); програми з «Педагогіки підприємництва» позбавлені яскраво виражених гендерних розбіжностей та стереотипів; навчання базується на реальній практиці; програма та навчання з курсу «Педагогіка підприємництва» проникнуті етикою підприємництва; основними підходами у педагогічному процесі є інноваційний та креативний.

Щодо методів, то традиційний метод навчання (спирається на отримання обсягу знань та на формулу «знаю як»), де головну роль виконує вчитель, а студенти залишаються пасивними, не сприяє розвитку креативності та критичності мислення слухачів. Інтерактивний же метод, що спирається на індивідуальний підхід до всіх учасників навчального процесу, допомагає вчителю застосувати формулу «знаю хто» та робити акцент на процес, стимулювати студентів на генерацію ідей і застосування знань на практиці. Одним із важливих методів педагогічного процесу є метод проблемного навчання, тісно пов'язаний з міждисциплінарним аспектом «Педагогіки підприємництва».

Як уже зазначалося, платформою інтелектуального підприємництва має стати власна та соціальна користь, прагнення дотримуватися цього

балансу. Тут у нагоді стануть такі сучасні інтерактивні методи, як тренінги, диспути, симуляція реальних подій. Це дасть змогу набути певних навичок стосовно дотримання балансу та забезпечити обов'язкову наявність соціальної користі у підприємницькій діяльності. Коли людина займається бізнесом не тільки заради грошей, а й для свого розвитку, самореалізації, враховуючи свої інтереси та захоплення, то в решті решт таке підприємництво можливо назвати «підприємництвом для душі». Проте якщо ж бізнес створюється тільки за ради грошей, то в такому разі часто відчувається професійне та моральне вигорання особистості.

Під час вивчення дисципліни «Педагогіка підприємництва» зарубіжні майстри залучають усі таланти, покликання, оцінні судження особистості, які можуть допомогти розвинути підприємницьку ініціативу під час тренінгів та проєктів.

Слід зазначити, що розуміння цілей виховання підприємницької ініціативи та готовності до цього виду діяльності пройшло у своєму розвитку значний шлях й зазнало чималих змін. Тільки після закінчення Другої світової війни в університетах США та Європи почала розвиватися підготовка до професійного підприємництва, формування підприємницької ініціативи. Такий вид освіти викликав шквал критики з боку спеціалістів. В останнє десятиріччя у світі просувається ідея підприємництва як загальної освіти для всього населення. Хоча до сих пір існує певна невизначеність у поняттях «сенс підприємницької ініціативи» та «специфіка підприємницької освіти» як ключових дефініцій компетентності підприємця.

Виховання підприємницької ініціативи у сучасному сенсі можна розуміти, з одного боку, як загальне виховання, а з другого — як додаток до професійної освіти, що дає змогу займатися приватним підприємництвом. У цьому контексті можна говорити про три основні цілі виховання підприємця: 1) усвідомлення особистістю сенсу та специфіки підприємництва; 2) формування здатності особистості до підприємливості; 3) підготовка особистості до того, щоб стати справжнім підприємцем.

Перші дві цілі мають більш узагальнений характер. Третя — пріоритетна — пов'язана з визначенням того, яку специфічну діяльність може здійснювати підприємець в економіці та що може завадити його кар'єрному зростанню.

У світовій літературі існує концепція щодо тріади мети виховання підприємництва: навчання про підприємництво, навчання підприємству та навчання посередництву в підприємстві. Підприємництво є когнітивною

та психологічною метою підприємницького виховання, яке потребує сучасного навчального налаштування і настрою (Neck H.M, Greene P.G., 2011).

На перший погляд, можемо дійти висновку про те, що виховання підприємництва має достатньо обмежений фокус: звернення до особистості, що прагне стати підприємцем або створити власну фірму. Проте з *табл. 2* видно, що можливості підприємництва набагато більші.

Таблиця 2

Підприємницьке виховання з погляду його можливостей

Світогляд	Підприємці	Процес підприємництва	Підприємницьке знання	Метод підприємництва
Рівень аналізу	Підприємець	Фірма	Підприємець і команда	Підприємець, команда і фірма
Фокус	Природжені властивості порівняно з набутими завдяки вихованню	Створення нового підприємництва	Прийняття рішень щодо того, чи треба займатися підприємницькою активністю	Портфоліо методів розвитку підприємливості та підприємництва
Педагогічні наслідки	Описові	Прогнозовані	Прийняття рішень	Перемовини
Освітні цілі	Навчання про «підприємництво»	Навчання підприємству	Навчання підприємця	Навчання посередницькому підприємству
Кінцеві результати навчання студентів	Пристосування до моделі підприємця та його ролі	Копіювання процесу підприємництва	Прийняття рішення щодо того, чи треба займатися підприємницькою активністю	Прийняття та схвалення підприємницької поведінки

Виходячи з цілей програми, курси розвитку підприємництва можуть бути розділені на три основні групи: 1) мобілізаційні; 2) підготовки; 3) підтримки підприємців (Janssen F, Eeckhouta V. and Gailly B., 2007, vol. 2, p. 148–165). Мобілізаційні курси призначені для студентів всіх спеціальностей та людей різного віку. Їх метою є постійне покращення підприємницького духу та підприємницької культури, демонстрація підприємницького досвіду і його можливостей.

Цільовою групою курсів підготовки є та частина населення, яка чітко налаштована розпочати підприємницьку діяльність або вже має певні підприємницькі наміри, хоча конкретні підприємницькі проекти ще не ідентифіковано. Метою цих курсів є надання студентам конкретних знань про здібності, необхідні для підприємницької діяльності та розвитку певних навиків, які пізніше дадуть змогу заснувати або купити фірму

чи розвивати підприємницьку активність вже існуючої фірми.

Останній тип курсів — підтримки підприємництва — націлений на тих людей, що вже ідентифікували себе як потенційних підприємців, але потребують певних порад та рекомендацій для посилення своїх можливостей і намірів.

Висновок. Таким чином, дисципліна «Педагогіка підприємництва» має здійснювати важливе завдання, яке висуває сьогодні суспільство: вирішує проблему розвитку підприємницької ініціативи та підприємництва, надає навички практичного керування бізнесом та створення власної компанії. У довгостроковій перспективі зазначений курс сприятиме забезпеченню та розповсюдженню підприємницької освіти в Україні як у вишій, так і в середній школі, а також дасть змогу розвивати підприємницьке мислення на ранніх стадіях навчання.

ДЖЕРЕЛА

1. Liñán F., Chen Y.-W. Testing the Entrepreneurial Intention Model on a Two-Country Sample. Working Papers, Documentale Treball num. 06/7 2006, Departament Empresa, Universitat Autònoma de Barcelona, revised Jul 2006.1.
2. List of Indicators of Entrepreneurial Determinants. In Entrepreneurship at a Glance 2015, OECD Publishing, Paris. URL: https://doi.org/10.1787/entrepreneur_aag-2015-31-en
3. Malach Josef. Rozvoj a hodnoceni smyslu pro iniciativua podnicavost zak u zacladnich skol / Josef Malach, Ostravska univerzita. Ostrava, 2015, p. 133–134.
4. Heidi M. Neck, Patricia G. Greene. Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers, 2011. URL: <https://D.org/10.1111/j.1540-627X.2010.00314.x>.
5. Janssen F, Eeckhouta V. and Gailly B. 2007. Interdisciplinary Approaches in Entrepreneurship Education Programs, Handbook of Research in Entrepreneurship Education, Cheltenham, UK.: Edward Elgar Publishing, Vol. 2 p. 148–165.

Мельниченко О.В.,

ПЕДАГОГИКА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК НЕОБХОДИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО КОМПЕТЕНТНОГО СПЕЦИАЛИСТА

В статье освещено развитие предпринимательского образования как составляющей формирования современного компетентного специалиста. Рассматриваются черты предпринимательской компетентности, смысл предпринимательской инициативы и современная модель предпринимателя, которая основана на платформе интеллигентного предпринимательства и содержит диалектическую взаимосвязь социальной, частной и личной пользы; формирование современной экосистемы предпринимательства. Исследуется специфика образовательного процесса «Педагогики предпринимательства» и комплекс методов, которые используются во время обучения. Автор анализирует значение развития предпринимательской инициативы как всеобщего образования для всего населения, подчеркивает, что воспитание предпринимательской инициативы в современном значении можно понимать, с одной стороны, как общее воспитание, а с другой, как дополнение к профессиональному образованию, которое дает возможность заниматься частным предпринимательством. Раскрываются практические подходы и способы формирования предпринимательской инициативы.

Ключевые слова: педагогика предпринимательства, предпринимательская инициатива, предпринимательский дух, предпринимательское мышление, предпринимательское образование.

O. Melnychenko

PEDAGOGY OF ENTREPRENEURSHIP AS DEVELOPMENT ESSENTIAL ELEMENT OF MODERN COMPETENT SPECIALIST DEVELOPMENT

The article is devoted to the development of entrepreneurship education as a component of modern competent specialist. It considers the features of entrepreneurial competence, the meaning of entrepreneurial initiative, and a modern entrepreneurial model based on the platform of intelligent entrepreneurship, and contains a dialectical relationship between social, private and personal benefits, as well as the formation of a modern business ecosystem. The article deals with the specifics of the educational process in "Pedagogy of Entrepreneurship" and a set of methods used during the study. The author analyses the importance of developing an entrepreneurial initiative as a general education for the whole population, and also emphasizes that the upbringing of entrepreneurial initiative in the modern sense can be understood on the one hand as general education, and on the other — as an addition to vocational education, which provides an opportunity to engage in private business. The article reveals practical approaches and means of development of an entrepreneurial initiative.

As world experience shows, entrepreneurial competence can develop in any professional field and in any position. It must be firmly linked to human economic and financial literacy. In addition, entrepreneurial competence includes clearly expressed social, pedagogical and informative aspects.

The features of entrepreneurial competence are the following: focusing on the effectiveness of their activities and on success; self-confidence; exposure and high level of self-control, ability to solve problems creatively and non-standard; ability to risk; systematic planning of their activities, etc. In European literature entrepreneurial competence embraces entrepreneurial spirit, entrepreneurial approach, entrepreneurial literacy, indicators of entrepreneurial efficiency, etc.

The experience of entrepreneurship development and entrepreneurial initiative in Europe shows that the main impetus in this direction is the inclusion of the basics of entrepreneurship in educational school curricula. In addition, teaching this discipline is carried out through new, interactive, practical methods. For example, through school clubs of young entrepreneurs. It allows to form an entrepreneurial spirit and initiative in young people aged 10-17 years.

Characteristics of entrepreneurial competence are contained in the European documents on the development of entrepreneurial initiative of the individual, as well as in the concepts of "enterprise ecosystem"; "intellectuals' entrepreneurship"; "spirit of entrepreneurship"; "intellectual's entrepreneurship and utility"; etc. The analysis of these documents demonstrates that entrepreneurial competence has a pronounced social aspect and certain properties: orientation to success and ambitions (self-confidence); endurance; high level of internal self-control (independence); goal orientation; creativity, hard work. To the above listed properties are added important skills: creatively solve problems; strategic vision of project development. In addition, the real entrepreneur is characterized by the following features in the organization of the case: informality; decency; trust; transparency, etc.

One of the main methods of developing entrepreneurial initiative specialists and lecturers consider the systemic method. It reveals a dialectical relationship between the development of entrepreneurial initiative, the key role of state power at all levels (national, local) and manufacturing institutions and the business sector in creating a "business ecosystem". It is from the cooperation of these components that the system of formation of a new entrepreneurial and social environment takes place. Thus, we can conclude that a systematic approach contributes to the achievement of goals at the international, national, regional, local and individual, personal levels.

According to experts on the formation of entrepreneurial initiative, an important part of this ability of teaching and learning process is the constant interaction between the teacher and the student, free expression of opinions, interaction, practical content and practice-oriented character of the classes. Training in "Pedagogy of Entrepreneurship" takes place through collaborative work and work of the teacher and students, the formation of creative thinking and decision-making skills, project learning, e-learning, simulation of practical activity, pedagogical dramatization, etc.

In the world literature, you can find the concept of the triad of the goal of entrepreneurship education: training on entrepreneurship, entrepreneurship training, and mediation training in entrepreneurship. Entrepreneurship is a cognitive and psychological goal of entrepreneurial education that needs modern training and mood.

Key words: business initiative, entrepreneurship education, entrepreneurial thinking, entrepreneurial spirit, pedagogy entrepreneurship.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019.

Прийнято до друку 25.04.2019.